

כיבוד הורים – האם בכל מחיר? מבט קצר על שלושה ארונות ספרים אסף קרסיק

מטרת השיעור:

1. לאתגר את המובן מאליו – כיבוד הורים נתפס ברוב התרבויות כערך חשוב שאינו דורש נימוק והסבר. במהלך השיעור ננסה לאתגר ערך זה, למצוא את נימוקיו ולשרטט את גבולותיו.
2. להכיר טקסטים מקבילים מארון הספרים המוסלמי והנוצרי הנוגעים בשאלה זו.

מיקומו ברצף ההוראה:

יכול לשמש כשיעור פתיחה והצגת המורכבות שביחסים בין הורים לילדים או ברצף הלמידה כסיכום לחלק הראשון 'חובות הילדים להוריהם'. (עם שינויים קלים)

מיומנויות:

1. ניתוח טקסטים
2. השוואה בין מקורות
3. למידה בחברות
4. ניתוח קטעי תרבות (מדיה קולנועית) בצורה ביקורתית

מהלך השיעור:

בראשית פרק ב

כד על-כן יעֲזֹב איש את-אָביו וְאֶת-אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד.

שמות כ

יֵאָדָּב אֶת-אָבִיךָ וְאֶת-אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכוּ יְמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ.

ויקרא י"ט

ג איש אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת-שְׁבֹתַי תִּשְׁמְרוּ. אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם.

משלי א

ח שְׁמַע בְּנִי מוֹסֵר אָבִיךָ וְאֵל-תִּטַּשׁ תּוֹרַת אִמְךָ.

כתבו כמה שיותר שאלות (הבנה או יישום) על פסוקי המקרא. (למשל: איך מסתדרת העזיבה של האיש עם כיבוד ההורים? מה הקשר בין שבת לכיבוד הורים? מה ההבדל בין מוסר לתורה? בין אבא לאמא? וכו'...)

למידה בחברות

בקטעים הבאים ישנן נקודות מבט שונות על יחסי הורים ילדים והמחויבות של הילדים כלפי הוריהם. נסו לסדר אותם בשלוש קבוצות:

קבוצה אחת – מחויבות אבסולוטית ומוחלטת של הילדים כלפי ההורים

קבוצה שניה – מחויבות מאוזנת – יש גבול! ישנם מקרים שבהם אין חובה לכבד את ההורים

קבוצה שלישית – אין מחויבות מיוחדת.

תלמוד בבלי¹, מסכת קידושין, דף ל - לא עמוד ב

(כיצד ניתן לקיים את החוק?)

איזהו מורא ואיזהו כיבוד? [כיצד בא לידי ביטוי] מורא - לא עומד [הבן] במקומו [של אביו],

ולא יושב במקומו, ולא סותר את דבריו, ולא מכריעו [אם היה אביו וחכם אחר חלוקים בעניין הלכה, לא יאמר נראים דברי הצד השני]. [כיצד בא לידי ביטוי] כיבוד - מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא.

(מה בין כיבוד הורים לכיבוד האלוהים?)

נאמר: "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ" (שמות כ, יא) ונאמר: "כַּבֵּד אֶת ה' מֵהַנֶּחֱךָ" (משלי ג, ט) –

השווה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום.

נאמר "אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ" (ויקרא יט, ג) ונאמר: "אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד" (דברים י, כ) –

השווה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום.

נאמר "וּמִקֵּל אָבִיו וְאָמוֹ מוֹת יוּמָת" (שמות כא, יז) ונאמר "אִישׁ אִישׁ כִּי יִקְלַל אֱלֹהֵיוֹ וְנָשָׂא חָטְאוֹ" (ויקרא כד, טו) – השווה הכתוב ברכת אב ואם לברכת המקום.

¹ נכתב ונערך בבבל (עיראק) בין השנים 500-200. נוצר כפירוש למשנה ומהווה את הבסיס העיקרי ללימוד ולפסיקות הלכתיות. ערוך, כמו המשנה לפי ששה נושאים (סדרים): זרעים, מועד, נשים, נזיקין, קדשים, טהרות.

תנו רבנן: שלשה שותפין הן באדם: הקדוש ברוך הוא, ואביו ואמו, בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו - אמר הקדוש ברוך הוא: מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם, וכבדוני.

(מה בין כיבוד אב לכיבוד אם?)

תניא, רבי אומר: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבן מכבד את אמו יותר מאביו, מפני שמשדלתו בדברים. לפיכך הקדים הקדוש ברוך הוא כיבוד אב לכיבוד אם. וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מתיירא מאביו יותר מאמו, מפני שמלמדו תורה. לפיכך הקדים הקדוש ברוך הוא מורא האם למורא האב.

(עד כמה?)

רבי טרפון הוה ליה ההיא אמא, דכל אימת דהות בעיא למיסק לפוריא גחין וסליק לה, וכל אימת דהות נחית - נחתת עליה. אתא וקא משתבח בי מדרשא. אמרי ליה: עדיין לא הגעת לחצי כיבוד, כלום זרקה ארנקי בפניך לים ולא הכלמתה?

תלמוד בבלי, מסכת יבמות, דף ה עמוד ב

(כיבוד הורים. בכל מחיר ובכל מצב?)

יכול [האם] יהא כבוד אב ואם דוחה שבת?

תלמוד לומר: "אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת שְׁבֹתֵי תִשְׁמְרוּ" (ויקרא יט, ג) – כולכם חייבין בכבודי

משנה² מסכת בבא מציעא

ב, יא אבידתו, ואבידת אביו--שלו קודמת; אבידתו, ואבידת רבו--שלו קודמת. אבידת אביו, ואבידת רבו--של רבו קודמת לשל אביו: שאביו מביאו לחיי העולם הזה, ורבו שלימדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא. אם היה אביו שקול כנגד רבו, אבידת אביו קודמת. היה אביו ורבו נושאים במשא--מניח את של רבו, ואחר כך מניח את של אביו. אביו ורבו שבוים בשביה--פודה את רבו, ואחר כך פודה את אביו; ואם היה אביו תלמיד חכמים--פודה את אביו, ואחר כך פודה את רבו.

רמב"ם³, משנה תורה⁴, הלכות ממרים, פרק ו, הלכה י

² נערך על ידי רבי יהודה הנשיא בשנת 200 לספירה בישראל. אוסף של חוקים והלכות המבוססים על פרשנות התורה שבכתב. מסודר על פי נושאים (סדרים) המקיפים את תחומי החיים (זרעים, מועד, נשים, זיקין, קדשים, טהרות) ולא על פי פרשיות התורה.

³ רבי משה בן מיימון- פילוסוף, רופא ופרשן של ההלכה והמסורת היהודית. נולד בספרד וחי באלכסנדריה. רוב הגותו נכתבה בערבית יהודית. 1138-1204

⁴ משנה תורה- אוסף מסודר ומקיף של ההלכות והחוקים המבוססים על הפרשנות והדין שבתלמוד ובמשנה. מחולק ל14 חלקים. נכתב על ידי הרמב"ם כניסיון לעשות סדר בכל הפיזור ומגוון הדעות שנוצר בעקבות פרשנות התלמוד.

מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו, משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליהן. ואם אי אפשר לו לעמוד מפני שנשתטו ביותר, יניחם וילך לו, ויצוה אחרים להנהיגם כראוי להם.

השגת הראב"ד⁵: "מי שנטרפה דעתו של אביו וכו' יניחם וילך לו ויצוה אחרים להנהיגם כראוי" – אני אומר: אין זו הוראה נכונה. אם הוא [הבן] ילך ויניח לו [וינטוש את האב] – למי יצוה לשמרו [מי ישמור על האב]?

לימוד על כיבוד הורים מתוך ארון הספרים המוסלמי

آيات من القرآن الكريم عن برّ الوالدين פסוקים מהקוראן על צדקת ההורים
وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا (23) وَخَفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا (24) رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا (25) (سورة الاسراء)

(23) ריבונך ציווה כי לא תעבדו בלתי אם אותו, ותגמלו חסד עם אביכם ועם אמכם, ואם יגיעו לזקנה במחיצתך – שניהם יחדיו או רק אחד מהם – אל תגיד להם קצתי בכם ואל תגער בהם, ודבר עימם בכבוד. (24) פרוש להם כנף של הכנעה ורחמים, ואמור: ריבונך, רחם עליהם כדרך שגידלני מקטנות. (25) אלהיכם יודע את אשר בנפשכם, אם תיטיבו לכת. (סורת המסע הלילי)

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفَصَّالَهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ (14) وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (15) (سورة لقمان)

(14) ציוונו על האדם לכבד את הוריו. אמו נשאה אותו ברחמה בעמל ויגע, וחלפו שנתיים עד גמילתו. – הודה לי ולהוריך, הן סוף כולם לשוב אלי. (15) ואם ידחקו בך שניהם לצרף לי שותפים אשר אינך יודע עליהם דבר, אל תישמע להם כי אם לזה אותם בעולם הזה בדרך ארץ, ונהג כדרך החוזר אלי בתשובה. לבסוף תחזרו אלי, ואז אודיעכם את אשר עשיתם. (סורת לוקמאן)

⁵ ר' אברהם בן דוד. פרובנס (צרפת) 1198-1220. כתב את השגות הראב"ד על משנה תורה – פרשנות חולקת על הרמב"ם.

وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا (31) وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا (32) (سورة مريم)

(31) ועשה אותי מבורך בכל אשר אלק, וציווני על התפילה ועל הזכאת כל ימי חיי, (32) ולכבד את אמי, ולא עשה אותי סורר ובן בלייעל. (סורת מרים)

أحاديث نبوية عن بر الوالدين **חדית'ים של הנביא מוחמד על כיבוד הורים**

(أقبل رجلٌ إلى رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقال: "أُبَايِعُكَ عَلَى الْهَجْرَةِ وَالْجِهَادِ، أَبْتَغِي الْأَجْرَ مِنَ اللَّهِ، قَالَ فَهَلْ مِنْكَ أَحَدٌ حَيٌّ؟ قَالَ نَعَمْ، بَلْ كِلَاهُمَا، قَالَ فَتَبْتَغِي الْأَجْرَ مِنَ اللَّهِ؟ قَالَ نَعَمْ، قَالَ فَارْجِعْ إِلَى وَالِدَيْكَ فَأَحْسِنْ صُحْبَتَهُمَا).

رواه مسلم، في صحيح مسلم، عن عبدالله بن عمرو، الصفحة أو الرقم: 2549.

פלוני בא אל מוחמד שליח האל ואמר: אני נשבע לך אמונים בהיג'רה (היא הגירת הנביא מוחמד מ"מכה" אל "מדינה" ^(Medina) הידועה גם בשם ית'רב - הערת המתרגם) ובג'יהאד, ואת שכרי אבקש מאלוהים. שאל אותו הנביא: האם אחד מהוריך עודנו בחיים? ענה האיש: שניהם. שאל אותו הנביא: ואת שכרך אתה מבקש מאלוהים? ענה האיש: כן, אמר לו, חזור אל הוריך, תשהה במחיצתם ותיטיב את מעשיך איתם.

לפי מוסלם ב"צחיח מוסלם"⁶, לפי עבדאללה בן עומר, עמ' או מספר: 2549.

عن أبي هريرة رضي الله عنه، قال: (ثلاثُ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٌ لَا شَكَّ فِيهِنَّ دَعْوَةُ الْوَالِدِ، ودَعْوَةُ الْمَسْأِفِرِ، ودَعْوَةُ الْمَظْلُومِ).

رواه الألباني، في صحيح أبي داود، عن أبي هريرة، الصفحة أو الرقم: 1536

לפי אבו הוריירה (אחד מבני הלוויה הקרובים של הנביא, וידוע כבר סמכא העיקרי בכל מה שקשור ל"חדית")
אשר מהווה מקור הלכתי שני במעלה באסלאם אחרי הקוראן - ^{הערת המתרגם} אמר: שלוש בקשות (קריאות) של
האדם מאלוהים נענות בלי ספק: בקשת הורה, בקשת הנוסע, ובקשת המדוכא (oppressed)

(جاء رجلٌ إلى رسولِ الله صَلَّى اللهُ عليه وسلَّم فقال: يا رسولَ اللهِ، من أحقُّ الناسِ بحُسنِ صَحَابَتِي؟ قال: أُمُّكَ، قال: ثمَّ مَنْ؟ قال: ثُمَّ أُمُّكَ، قال: ثمَّ مَنْ؟ قال: ثُمَّ أُمُّكَ، قال: ثمَّ مَنْ؟ قال: ثُمَّ أَبُوكَ)

رواه البخاري، في صحيح البخاري، عن أبي هريرة، الصفحة أو الرقم: 5971.

⁶ צחיח: נכון, מדויק או כזה שלא נמצא פגם בשרשרת המוסרים שלו. בכל מה שקשור למהימנות, החדית' (ים) של מוחמד נחלק לשלושה חלקים: צחיח صحيح, חסן حَسَن (טוב, סביר) וד'עייף ضعیف (חלש). שתי האסופות האמינות ביותר בקרב המוסלמים הן כאמור: צחיח אלבוכרי (איש בוכרה) וצחיח מוסלם (הערת המתרגם)

(איש אחד בא אל הנביא מוחמד עליו השלום ואמר: הוי שליח האלוהים, מי האדם שיש לו זכות הראשונים לחברותי הטובה? אמר: אמך, ומי אחריה? אמר: אמך, ומי אחריה? אמר: ומי אחריה? אמר: ומי אחריה? אמר: אביך).

לפי בוח'ארי, ב"צחיח אלבווח'ארי", לפי אבו הוריררה, עמוד או מספר 5971

הבשורה על-פי מתי פרק יט

יט כשגמר ישוע לדבר את הדברים האלה יצא מן הגליל ובא לאזור יהודה שבעבר הירדן. המון עם רב הלכו אחריו והוא רפא אותם שם.

נגשו אליו כמה פרושים לנסות אותו ואמרו: "האם מתר לאיש לגרש את אשתו על כל דבר?"

השיב להם ואמר: "האם לא קראתם שהבורא עשה אותם זכר ונקבה מבראשית וגם אמר, 'על-כן יעזב-איש את-אביו ואת-אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד'? אין הם עוד שנים אלא בשר אחד. לכן מה שחבר האלהים אל יפריד האדם."

"אם כן למה צוה משה לתת לה ספר כריתות ולשלחה?" שאלו אותו.

השיב להם: "בגלל קשי לבבכם התיר לכם משה לשלח את נשיכם, אך מראשית לא היה כך. ואני אומר לכם, המגרש את אשתו שלא על-דבר זנות ונושא אחרת נואף הוא."

אמרו לו התלמידים: "אם כך הוא דין האיש והאשה לא כדאי להתחתן."

אמר להם: "לא הכל מבינים את הדבר הזה, רק אלה שנתן להם. יש סריסים שנולדו כך מבטן אמם, יש סריסים שנעשו סריסים על-ידי בני אדם, יש סריסים אשר עשו עצמם לסריסים למען מלכות שמים. מי שביכלתו לקבל, שיקבל."

...

אמר להם ישוע: "אמן. אומר אני לכם, אתם ההולכים אחרי, כאשר תתחדש הבריאה ובן-האדם ישב על כסא כבודו, תשבו גם אתם על שנים-עשר כסאות לשפט את שנים-עשר שבטי ישראל. וכל מי שעזב בתים או אחים ואחיות או אב ואם או אשה או בנים או שדות למען שמי - יקבל פי מאה ויירש חיי עולם. אבל רבים מן הראשונים יהיו אחרונים ומהאחרונים - ראשונים."

- שאלת סיכום לדיון: האם הקשר הביולוגי בין הורים לילדיהם הוא תנאי מספיק על מנת לחייב מערכת יחסים תובענית של כיבוד ומורא ללא תנאי? האם ניתן לראות ניסיונות בטקסטים השונים להציג עמדה לפיה זהו תנאי לא מספיק? מהם המקרים לדעתכם שבהם החובה הזו תפסק? מה עלול לקרות לחברה שבה החובה הזו לא מודגשת?

לקינוח:

מתוך סרט ישן 'הורים במשרה מלאה' – ישנם הורים שלא ראויים להיות הורים -

https://www.youtube.com/watch?v=QFaUX9ZbyRM&list=PL4WTfoWNSX230Ud90IB_GDrejJMKOShzN&index=4&t=0s

מתוך הסדרה התיעודית 'הקיבוץ' – פרק רביעי על לינה משותפת. האם החברה הקיבוצית ניסתה באיזשהו אופן לנתק את הקשר הטבעי בין הורים לילדים? מה הרווח? מה המחיר?

https://www.youtube.com/watch?v=xkTEBzCj0YM&list=PL4WTfoWNSX230Ud90IB_GDrejMKQShzN&index=3&t=127s

ובצורה חריפה ועוקצנית מתוך 'היהודים באים'

https://www.youtube.com/watch?v=saZX4103GvY&list=PL4WTfoWNSX230Ud90IB_GDrejMKQShzN&index=1